

VAKFIN LÜZUMU, FAYDALARI VE VAKIFLARI TEŞVİK

Prof. Dr. Şakir BERKİ

I — VAKFIN LÜZUMU ve FAYDALARI :

Bazıları Vakıfları yalnız mescit ve cami tesis eden dinî müessese zanneder, ve bu bakımdan ecdattan kalma vakıfları tenkide bile temayül eylerler. Halbuki Vakıfların gayesi, yalnız mescit ve cami tesisi değildir. Kaldı ki, cami ve mescit vakıfları da zarurîdir. Zira camiler ve mescitler yalnız secde, namaz yerleri değil, dine müstenit ahlâk, ilim ve irfan kürsülerinin bulunduğu, içinde yüzlerce talebeye ilim öğreten tedris halkalarının kurulduğu yerlerdir. Menşede cami ve mescitlerin mahiyeti bu idi. Hattâ C e n a b - ı P e y g a m b e r ve D ö r t H a l i f e devrinde camilerde devlet işleri de görüşülürdü. Demek ki A s r ı S a a d e tde, camiler yalnız namazgâhlar değil, ilm-ü irfan yuvaları idi. Bu hal İslâmiyetin başlangıcından çok sonra da İslâmiyeti kabul eden camialarda ve bilhassa T ü r k l e r d e ciddiyetle devam etmişti. İşte müslümanların cami ve mescit vakfına da önem vermiş olmalarının sebepleri bunlardır. Bugün dahi cami ve mescitlerin aynı rolü, daha az bir şumulde olsa bile, ifa ettikleri görülmektedir. Filhakika, camilerdeki vaizlerle halka dinî, ahlâkî ve dinin emrettiği malî ve iktisadî ve sıhhi bakımlardan dersler verilir. Vaizlerin mânası bundan ibarettir. (1) Bu itibarla bugün dahi cami ve mescit vakıflarına karşı duyulan meyli küçümsememek, bilâkis teşvik et-

mek lâzımdır. Kaldı ki bu gibi vakıflar, devletin din işlerine müdahale etmemesi yolunda yorumlanan lâiklik rejiminde zarurîdir; lâiklik prensibi bu şekilde anlaşıldıkça, devlet, cami ve mescit yaptırmak için hazineden para sarfetmeye mecbur olmayacak ve bu işi fertlerin himmetinden kopan vakıf camiler ve mescitler başaracaktır.

Vakfa ihtiyaç ve lüzum gösteren sebepler yalnız dinî hisler ve camilerin aynı zamanda bir nevi halk mektepleri olması değildir. Vakıfların mevzuu aynı zamanda her biri âmme hizmeti gören, hastahane, revir, öksüz yurtları, köprüler, çeşmeler ve kütüphaneler, han (bugünkü mânasiyle otel) ve hamam gibi müesseselerdir. Vakıfların bu şumullü gayesi göz önünde tutulacak olursa, artık vakıf müessesesinin lüzumsuzluğunu telmih edici noktai nazarlarda isabet bulunamayacağı aşikârdır. Vakıf müessesesi lüzumsuz olsa idi, tesis (2) adı ile İ s v i ç r e ve sair A v r u p a ve A m e r i k a memleketlerinde kabul edilmez ve bu memleketler vakıflar şebekesi haline gelmezdi. Vakıflar, bilhassa bütçesi, malî ve iktisadî kudret ve kapasitesi âmme hizmetlerini gereği gibi görmeye müsait olmayan memleketlerde halkın âmme hizmetlerine sürekli ve en müessir şekilde iştirâkini sağlar, devlet işlerinde hükümetlerle milletin malî ve iktisadî bakımdan elele vermesini temin eder.

Vakıflar iktisadî ve malî bakımdan

¹ Vaiz başka türlü manalandırılmaz. Vaiz dan gaye dinin emrettiği ahlâkî, içtimaî, dinî, malî ve iktisadî esasları halka bildirmek ve halkı bu yönlerden tenvir ederek münevverleştirmektedir.

² Tesis, rol itibarıyla vakıf dan başka bir şey değildir. Tesisle vakıf arasındaki teknik farklar için 3 No. lu dip nota bakınız.

da zarurîdir. Vâkıf, yani vakıf yapan, malını vakfetmese idi, servetini daimî surette âmme hizmetine tahsis eylemese idi, bu serveti ya zevk-ü sefâ için harcedecek veya şuna buna sadaka yahut hibe yoluyla verecek ve bu suretle servetinden ancak bir iki kişi muayyen bir devir için faydalanacaktı. Birinci halde ise, servet keyf için istihlâk ve israf edilmiş olacaktı. İşte bu sebeplere binaendir ki, bilhassa İslâm dini ve bu dinin telkin eylediği daimî yardımlaşma ve devlete yardım elini uzatma ve bu suretle en geniş surette içtimâî muavenet zihniyeti, tâ Hz. P e y g a m b e r zamanından bu güne kadar fertlerin vakıflara ehemmiyet vermesini emir ve teşvik etmiştir.

İslâmiyetin bilhassa teşvik etmiş olduğu vakıf yukarıda kayd edilen sebeplerden dolayı senelerden beri inceden incelemeyle işlenerek, bu gün hukukun en orijinal müessesesi halinde yükselmiştir.

Vakıfları lüzumlu kılan ruhi sebepler de vardır: İnsan, öldükten sonra arkasından insanlığın kendisini iyilikle yâd eylemesini, hayırla anmasını arzu eder. Bu, tekebbür hissi değildir; insanın fitraten bu suretle, bu meyil ve haslette yaratılmış olmasının nişânesidir. Vakıflar sayesinde namı yüzyıllardan beri halkın ve dünyanın dilinde sevgi ve saygı, hayırla yâd edilen binlerce insan vardır. Bunların bu suretle yâd edilmesinin yalnız müteveffâ vakıflar için değil, halk için de faydası vardır. Halk, vakıfların bu suretle yâd edildiğini görünce, benliğinde vakfa meyil, vakıf yapmaya bir arzu belirir, veya esasen mevcut olan bu arzu kuvvetlenir. Bu da içtimâî muavenet için büyük bir kazançtır.

Görülüyor ki, hangi cepheden bakılırsa bakılsın vakıflar, memleket ve cemiyet için çok lüzumlu müesseselerdir.

Gördüğü işler bu kadar mühim olan vakıfların idamesi için bittabî icab eden bazı mühim esaslar ve tedbirlere ihtiyaç vardır. Bir memlekette vakıf yapma meyli körelirse, asırlardan beri âmme

hizmetlerine halkın iştirâkını, daimî surette âmme hizmetlerinde hükûmetlere ve hazineye yardım hissi de yok olur ki, bu, bir millet için, bilhassa âmme hizmetlerini bütün şumulü ve tenevvüü ile görmeye kadir olmayan kifayetsiz hazineye sahip milletler için büyük bir kayıptır. Şimdi bu kayba mahal vermemek için tevessül edilmesi icab eden çarelerin nelerden ibaret olduğunu izaha çalışacağız.

II — VAKFI TEŞVİK :

Fertlerde vakıf yapma meylinin kökleşmesi ve bu suretle vakıf adedinin artması için akla gelebilen çareler kısaca şu suretle izah edilebilir:

1. Her şeyden evvel, V a k ı f l a r İ d a r e s i, yapılan vakıfların vakfiyedeki şartlara göre idare edilip edilmediğini sürekli bir şekilde kontrol ve murakabe edecektir. Aksi halde vakıflar muayyen bir müddet sonra mütevellilerin suiistimalleriyle kendisinden beklenen faydaları temin etmekten uzaklaşır ve heder olur. V a k ı f l a r İ d a r e s i tevliyeti suiistimal eden mütevellilere kanundaki cezaları müsamahasız olarak vermelidir. Zira, tevliyete ve mütevellilik şartlarına aykırı hareket eden mütevellinin suçu ikidir: Biri, ölen bir şahsın veya sağ olup da âmme hizmeti için emval tahsis ederek bunun idaresini tevdi eyleyen vâkıfın iradesine hürmetsizlik; diğeri, vakıf âmme hizmeti gördüğünden, âmme menfaatine saygısızlık. Vakfın gelirini yiyen, âmmenin menfaatini kendi menfaatine kurban eden kimse demektir; çarpılacağı ceza da ufak olmamak icab eder. V a k ı f l a r İ d a r e s i tevliyeti ve mütevellileri kontrolde müsamaha gösterdiği takdirde, vakıflar şebekesinde suiistimler kangrenleşir; bu hale gelen bir teşekkülün ıslâhının da kolay kolay mümkün olamayacağı bedihidir.

2. Vakfiyedeki şartlara azamî riayetin sağlanması için gerek mütevellilerin, gerek mazbut vakıflarda V a k ı f l a r İ d a r e s i n i n müstesna bir itina ve

titizlik göstermesi lâzımdır. Aksi takdirde vâkif, vakfın kendi iradesine göre idare edilmediğini görerek müteessir olur ve hattâ tesis yaptığı (3) için nedamet de duyar; binnetice, başka vakıf yapma kararında ve meylinde idi ise, bu meyil ve karardan rücû eder. Çünkü insanlar, kendi iradelerine mevdû işlerin iradeleri haricinde görülmesinde tab'an, fitret itibariyle teessür duyucudurlar. Vakıflar İdaresinin bu ciheti de temin etmesi, yani vakfın vakfiyedeki şartlara uygun olarak idaresini sağlaması, halkda Vakıflar İdaresine karşı bir itimat ve binnetice vakıf yapma meylini ve hevesini yaratır ki, bu, memleket için büyük bir kazançtır; çünkü izah edildiği gibi, vakıf yapan âmme hizmeti yapıyor demektir.

3. Kanunî hiç bir sebep yok iken hiç bir vakfın gayesi değiştirilmemelidir. Bu esas, 2. No. lu bendin bir neticesidir. Yaptığı vakfın gayesinin değiştirildiğine şahit olan vâkif veya onun nesillerinde vakıf yapma heves ve arzusu artık kök salamaz. Vakfedilen camî veya mescit olsa bile hüküm aynıdır. Yani cami ve mescitlerde bu gün eskiden olduğu gibi, ilm-ü irfan tahsili olmadığı mülâhazasıyla, bazı camiler ve mescitler başka âmme hizmetine tahsis edilmemelidir. Çünkü vâkif, cami ve mescit vakfını halkın iba-

det ihtiyacı için yapmıştır. Bu saiktir ki onu vakıf yapmaya sevk eylemiştir. Kaldı ki, bu gün dahi cami ve mescitler, yalnız namaz için değil, dinî, ahlâkî ve içtimâî prensiplerin, derslerin halka verilmesi için işleyen müesseselerdir. Bu müesseselerde dinin hakikî esaslarını halkın anlayacağı şekilde aksettiren vâizler, hakikaten faydalı ahlâkî ve içtimâî dersler mahiyetindedir, tahsil hükmündedir. (4)

4. Harab olan veya harab olmaya yüz tutmuş bulunan vakıfları, Vakıflar İdaresi gücünün yettiği nisbette tâmir ve ıslâha gayret göstermelidir. Vakıflar İdaresinin bu yardımını gören vâkıfta ve diğer fertlerde vakıf yapma şevki artmış olur.

5. Vakfı teşvik için akla gelen son bir çare de, cami ve mescitlerde vâizlerin halka vakfın ehemmiyetini anlatmaları ve Hz. Muhammedle onu örnek alan büyük ve meşhur Müslümanların vakfa çok önem verdiklerini ve vakıf yapma hususundaki cömertliklerini anlatmalarıdır. Hele vakıfla tesis edilen cami ve mescitlerin içinde bu gibi vâizler vermek, vakıfa olan kadirşinaslığın ifadesi olur. Hemen kayd edelim ki, Vakıf sadaka hükmündedir, hattâ gayesi bunlardan daha şumullüdür. Çünkü vakıf yapan biri iki kişiye sadaka vererek yalnız onları sevindirmez, millet ve vatanındaki, hattâ bütün câmiadaki yoksul veya yoksul olmayan hemcinslerini memnun eder ve onların duasını alır; üstelik, vakıf, fertlerin daimî şekilde âmme hizmetine iştirâki demek olduğundan, vâkif yalnız câmianın muayyen zamandaki bir halk kitlesi tarafından değil, bütün nesillerin minnettarlığını kazanır.

3 Vakıfla tesis arasında bazı farklar vardır: Tesis, ahlâk ve adaba ve kanuna aykırı olmayan her maksat için yapılabilir. Meselâ bir spor kulübüne tesis câiz ise de, sok meydanları gibi bazı harp talim yerleri müstesna vakıf yapılamazdı. Çünkü vakıfların gayesi ilmi, ahlâkî, dinî, bedîdîr. Tesisle vakıf a rasındaki ikinci fark, tesîsin Medenî Kanuna göre muvakkat da yapılabilmesi imkânına mukabil, vakıfta daimîlik vardır. Mamafih, gayr-i sahih vakıflar (İrsad) da tesis gibi muvakkat bir süre için yapılabilir. Meselâ bir şahıs apartmanın gelirini dört sene müddetle bir sahih vakfın görüp gözetilmesi, için tahsis edebilir. Bu suretle, irsad, yâni görüp gözetme kaydıyla vakıf yapılmış olur.

Aralarında bu farklar olmasına rağmen vakıfla tesis, gaye itibariyle birdir; her ikisinin oynadığı rol aynıdır.

4 Vâizleri münevver; herkese hitap etmesini bilen, İslâm dinine vâkif ve halka bu dinin ahlâkî ve içtimâî prensiplerini anlatan öğretmene, Cami ve mescitleri de dinî bilgi ile desteklenen ahlâk mekteplerine benzetmekte hiç bir hata yoktur.